

ՕՐԵՆՍՊԻՐ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ԴԵՐԸ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՏԱՐԱՆՋԱՏՄԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ

Հոգվածը ներկայացնում է օրենսդիր իշխանության դերը իշխանությունների տարանջատման համակարգում: Բնութագրվում են այն հատկանիշները, որոնք ներկայացնում են իշխանությունների տարանջատման համակարգում օրենսդիր մարմնի՝ ի դեմս պառլամենտի, գործառության քաղաքագիտական դրսևորումները: Օրենսդիր մարմինների դերը հիմնավորվում է սահմանադրական մեխանիզմների զարգացման գործընթացով իշխանությունների տարանջատման համակարգում:

Հանգուցային բառեր և արտահայտություններ. օրենսդիր իշխանություն, տարանջատում, պառլամենտ, գործառություն:

Օրենսդիր իշխանության ձևավորումը, կառուցվածքն ու իշխանության այլ ճյուղերի հետ փոխգործողության ձևերը սերտորեն կապված են իշխանության տարանջատման համակարգի գործարկման հետ: Առանձնահատուկ հետաքրքրություն են ներկայացնում պետական կառավարման համակարգում օրենսդրական իշխանության գործառության կենսունակության հարցադրումները, մասնավորապես՝ կարևորվում է իշխանությունների տարանջատման համակարգում օրենսդիր իշխանության իրավաքաղաքական կենսագործունեությունը: Օրենսդիր իշխանությունը, լինելով իրավաքաղաքական իրականության անբաժանելի մասը, աստիճանաբար ամրապնդում է իր դիրքերը և ներկայանում որպես հասարակական ինստիտուտների անբաժանելի տարր: Օրենսդիր մարմինների դերի հիմնավորումն ու խորացումը պայմանավորում են սահմանադրական

մեխանիզմների զարգացումը իշխանությունների տարանջատման ընդհանուր համակարգում: «Օրենսդիր» եզրույթի բառակազմությունը՝ «օրեն» և «դիր» («դ» նել, սահմանել, հաստատել» իմաստներով) բառարմատների համադրությամբ, գրեթե լիովին բացահայտում է օրենսդիր իշխանության գործառության հիմնական սկզբունքը [7], սակայն, այստեղ ևս ծագում են բազմաթիվ հարցեր՝ կապված նշված սկզբունքի իրագործման եղանակների և ձևերի հետ: Հարց է ծագում, թե ինչ է օրենքը, ով է այն ընդունում և ինչ մեխանիզմներով են ներկայացվում ու քննարկվում օրենքների մշակման և վավերացման համար անհրաժեշտ քաղաքական, հասարակական և իրավական կշիռ ունեցող խնդիրները: Այս հարցադրումների ներքո ամբողջանում է իշխանությունների տարանջատման համակարգում օրենսդիր իշխանության տեղի ու դերի գիտական ներկայացման անհրաժեշտությունն ու գիտակցումը, ուստի պատշաճ կերպով ներկայացնելու համար վերոնշյալ խնդիրը անհրաժեշտ է նախ՝ հակիրճ ներկայացնել օրենսդիր կամ ներկայացուցչական իշխանության հիմնական սկզբունքները, որոնցից հարկ է առանձնացնել հետևյալները՝

- համակարգվածությունը, որը պայմանավորված է օրենսդիր իշխանության համընդհանուր աղբյուր լինելու հանգամանքով և գործունեության ընդհանուր հիմնարար սկզբունքներով.

- օրենսդիր իշխանության կառուցվածքային տարբերությունը գործադիր իշխանության հիերարխիկ պատկերից.

- օրենսդիր իշխանության ներկայացուցչականությունը և ընտրականու-

թյունը.

– գործառույթների և լիազորությունների այն համախումբը, որը հնարավորություն է տալիս իրականացնելու պետության սահմաններում իշխանությունների տարանջատումը,

– իշխանության ոչ միանձյա, այլ կոլեգիալ իրականացումը [8, c. 42 – 45.]:

Իշխանությունների տարանջատման համակարգի բաղկացուցիչ տարրն է օրենսդիր կամ ներկայացուցչական իշխանությունը, որը ներկայանում է օրենսդիր իշխանության առաջնայնության գաղափարի ներքո, քանի որ գործադիր և դատական իշխանության ձյուղերի կենսագործունեությունը հնարավոր է միայն ընդունված օրենքների իրավաբաղաքական միջավայրում:

Իշխանությունների տարանջատման համակարգը հիմնարար սահմանադրական սկզբունք է: Քաղաքագիտական գիտակարգում այն ձանաչում է ստացել և ընկալվում է որպես պետական կառավարման մարմինների համակարգային մի մոդել, որն կիրառվում է ժողովրդավարական պետություններում:

Իշխանությունների տարանջատման համակարգի համատեքստում հռչակվում է մի կողմից՝ օրենսդիր իշխանության գերակայությունը և, մյուս կողմից՝ դատական և գործադիր իշխանությունների ենթաօրինականությունը:

Ընդհանուր առմամբ, ժողովրդավարական պետություններում օրենսդիր իշխանությունը հանդես է գալիս որպես ժողովրդի կամքի իրավաբաղաքական արտահայտություն: Այստեղ ծագում է օրենսդիր իշխանության գործառնության ևս մի կարևոր հարցադրում. արդյո՞ք օրենսդիր մարմինների կողմից վավերացրած օրենքները արտահայտում են պետության բոլոր բնակիչների կամքն ու ցանկությունները: Հետևաբար, իշխանությունների տարանջատման ընդհանուր համակարգում առանձնանում է օրենսդիր իշխանության շատ կարևոր մի սկզբունք, որն ուղղված է

կոնսոլիդացնելու պետության տարբեր սոցիալական և քաղաքական ուժերի հետաքրքրությունները և համընդհանուր հավանության արժանի օրենսդիր լուծումները [3]:

Իշխանությունների տարանջատման համակարգում օրենսդիր իշխանությունը կոչված է սահմանելու վարքագծի որոշակի մեխանիզմներ և իրականացնելու դրանց կատարման վերահսկողությունը: Այդ սկզբունքին համապատասխան ձևավորվում են նաև գործադիր և դատական իշխանությունների գործառնության շրջանակները՝ որպես կատարողական-բաշխիչ գործունեության և այդ գործունեության նկատմամբ վեճերի իրավական հանգուցալուծման մեխանիզմներ:

Պետական իշխանության յուրաքանչյուր ձյուղ ունի ուրույն խնդիրների և գործառույթների շրջանակները, սակայն, այնուամենայնիվ, իշխանությունների տարանջատման համակարգում օրենսդիր իշխանությունը առաջատար դեր է գրավում: Այս տեսանկյունից ելնելով՝ իշխանությունների տարանջատման ընդհանուր համակարգում օրենսդիր իշխանությունը իրավամբ կարող է կոչվել «առաջնային իշխանության ձյուղ»:

Օրենսդիր իշխանությունը, նախ՝ սահմանում է վարքի կանոնները, այդ թվում՝ իշխանության այլ ձյուղերի համար: Երկրորդ՝ սահմանելով գործադիր և դատական իշխանության գործառույթների կազմակերպվածությունը՝ օրենսդիր իշխանությունը ուղղորդող դեր է կատարում, ինչը չի սահմանափակում այդ իշխանությունների ինքնուրույնությունը, այլ, ընդհակառակն, միտված է իշխանության երեք ձյուղերի համագործակցությանը: Երրորդ՝ օրենսդիր իշխանությունը կատարում է վերստուգիչ գործառույթ, որն արտահայտվում է ընդունված օրենքների գործառնության որակի և հասարակայնորեն արժևորված նպատակահարմարության գնահատման մեջ:

Այսպիսով՝ օրենսդիր իշխանության գլխավոր խնդիրը՝ օրենքների ընդունումը, արտահայտում է կարևորագույն հասարակական հարաբերությունները և իրագործվում է պետական իշխանության բոլոր ճյուղերի կողմից իշխանության համապատասխան մակարդակներում:

Հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ կարելի է օրենսդիր իշխանությունը բնորոշել որպես պետական իշխանության որոշակիորեն առանձնացված մի ոլորտ, որն ուղղված է օրենսդրական որոշումների ընդունմանը և դրանց կատարման գործընթացի վերահսկողությանը: Պետության սահմանադրական օրինականության որակական կարգավիճակը բնորոշվում է հենց օրենսդրական իշխանության վերը նկարագրված գործառույթներով: Այլ խոսքերով՝ սահմանադրական օրինականությունը ձևավորվում է երկրի Սահմանադրության դրույթների լիակատար իրագործմամբ, իսկ օրենսդիր իշխանությունը ձևավորում է սահմանադրական համապատասխան դրույթներն ու դրանք արտահայտող վարքի կանոնները և ստեղծում է պայմաններ կարգուկանոնի պատշաճ պահպանման համար: Բ. Ս. Էբգելը մատնանշում է օրենսդիր իշխանության՝ որպես ժողովրդական ինքնորոշման երաշխավորի կարգավիճակը, այն ինքնորոշման, որն իրագործվում է սահմանադրական ձևերի միջոցով և պահպանվում սահմանադրական իրավակարգի պաշտպան հանդիսացող դատական մարմինների կողմից [10, c. 139 – 140]: Այստեղ էլ հանգում ենք օրենսդիր իշխանության կողմից օրենքների որակական մշակումների արդյունքում ձեռքբերված հասարակական իրավակարգի արդյունավետ ապահովման գաղափարին: Այդ հասարակական-քաղաքական փոխկապվածությունը շարունակական է և արտահայտվում է օրենսդիր մարմինների իշխանության հետագա գործառույթների կատարման նկատմամբ պատասխանատվության աճին, քանի որ

այդ գործառույթները, ինքնին լինելով շարունակական, ինչպես տեսանք, կարգավորում են պետական կառավարման բոլոր օղակները և իրենց վրա են կրում նախկինում ընդունված օրենքների հասարակական արձագանքը: Այդպիսի շղթայական փոխկապվածությունն էլ հնարավորություն է տալիս քննարկելու, վերանայելու և փոփոխելու արդեն իսկ ընդունված օրենսդրական դրույթները [6, c. 10 – 48]:

Ամփոփելով վերոնշյալը՝ կարելի է առանձնացնել պետական իշխանության համակարգում օրենսդիր իշխանության փոխգործողության երկու կարևորագույն բնագավառ՝ օրենսդրական և պառլամենտական-վերահսկիչ: Ընդ որում, այդ բնագավառներից առաջինի շնորհիվ ստեղծվում են պետական կառավարման իրավա-քաղաքական հիմքերը, իսկ երկրորդ՝ գործունեության պառլամենտական-վերահսկիչ բնագավառի շնորհիվ ապահովվում է շարունակական փոխադարձ կապը իշխանությունների գործառույթների միջև և, մյուս կողմից՝ պահպանվում է իշխանությունների տարանջատման համակարգային սկզբունքը:

Նշենք նաև, որ չնայած ժամանակակից քաղաքական գիտակարգում առկա օրենսդիր իշխանության սահմանումների բազմազանությանը՝ այնուամենայնիվ, բացակայում է օրենսդիր իշխանության լիարժեք հասկացումը որպես իշխանությունների տարանջատման համակարգի բաղադրատարր: Ի տարբերություն գործադիր և դատական իշխանությունների, օրենսդիր իշխանության գործառույթները իշխանությունների տարանջատման ընդհանուր համակարգում մեր կողմից բնորոշվում է այդ բաղադրատարրի առաջնայնության գաղափարով՝ որպես իշխանության մյուս երկու ճյուղերի գործարկման իրավաքաղաքական հիմքի՝ հատուկ միայն օրենսդիր իշխանությանը:

Օրինաստեղծ կամ ներկայացուցչական

իշխանությունը իրականանում է նախ-
նառաջ համապետական ներկայացուց-
չական մարմնի միջոցով, իսկ ֆեդերա-
տիվ պետություններում՝ ֆեդերացիայի
ինքնավար սուբյեկտների կամ տեղական
օրենսդիր մարմինների միջոցով:

Համապետական ներկայացուցչա-
կան մարմինը կարող է ունենալ տար-
բեր անվանումներ՝ ի դեմս Ազգային կամ
Ժողովրդական ժողովի, Կոնգրեսի և
այլն, սակայն այն հաճախ անվանվում
է «պառլամենտ»: Քաղաքական գիտա-
կարգում պառլամենտը հայտնի է որ-
պես մի եզրույթ, որն արտահայտում
է պետական իշխանության որոշակի
կողմը՝ օրինաստեղծ, ներկայացուցչա-
կան և վերահսկիչ գործառնություններով,
և դրանով էլ հիմնավորում է իշխանու-
թյունների տարանջատման քաղաքա-
գիտական սկզբունքը [7]: Պառլամենտի
կոմպետենտությունը կազմում է գործա-
ռությունների և իրավասությունների հա-
մախումբը: Տարբեր պատմական ժամա-
նակահատվածներում պառլամենտները,
ըստ կառուցվածքի, եղել են մեկ, երկու
կամ երեք ատյաններից բաղկացած: Որ-
պես կանոն, վերին ատյանի անդամնե-
րը նշանակվում են, իսկ ստորին ատյանի
անդամներն՝ ընտրվում: Ռուսաստանում
պառլամենտական տիպի ինստիտուտ-
ները առաջին անգամ հայտնվել են 1906
թ. և գոյություն ունեցել մինչև 1917 թ.
ունենալով սահմանափակ իրավասու-
թյուններ: Խորհրդային իշխանության
օրոք օրենսդիր իշխանությունը գործում
էր կուսակցական ենթակայության, այլ
ոչ թե պառլամենտական սկզբունքով [5,
8]: Օրենսդիր իշխանությունը միանման
չէ նաև բոլոր ժամանակակից երկրնե-
րում և չի սահմանափակվում զուտ ներ-
կայացուցչական մարմնի ամկայությամբ:
Մի շարք երկրներում «պառլամենտ» եզ-
րույթն ներառում է ոչ միայն ընտրական,
ներկայացուցչական մարմինը, այլև վե-
րին ատյանը և պետության ղեկավարին,
առանց որի ստորագրության ընդունված
նախագծերը օրենքի ուժ չեն ստանում:

ՀՀ Սահմանադրության կարևորության
ընդունումը և սահմանադրական ար-
ժեքների առաջնայության սկզբունքը
կարևորագույն պայման է պետական
իշխանության բոլոր ճյուղերի էֆեկտիվ
գործառնության համար [2, 3]: Այդ պատ-
ճառով էլ պառլամենտի՝ որպես ժողովր-
դի կամքն արտահայտող ներկայացուց-
չական մարմնի, ինստիտուտի կայացումը
ինքնին բնութագրում է խոսքի ազատու-
թյան և օրենքների ներկայացուցչակա-
նության հասարակական-քաղաքական
ձեռքբերումները պետական կառավար-
ման էվոլյուցիայի ընթացքում: Այլ խոսքե-
րով՝ պառլամենտի ինստիտուտը՝ որպես
օրենսդիր իշխանության ներկայացուց-
չական մարմին, տալիս է իշխանություն-
ների տարանջատման համակարգային
սկզբունքի քաղաքագիտական հիմնա-
վորումը մարդու քաղաքական իրա-
վունքների ներկայացման միջոցով [1]:

Ներկայացնենք օրենսդիր իշխանու-
թյան համար բնութագրական հետևյալ
հատկանիշները: Հենքային եզրույթնե-
րից է օրենսդիր իշխանության համա-
կարգային լինելու հատկանիշը, քանի
որ օրենսդիր իշխանությունը ներկայա-
նում է ներկայացուցչական մարմինների
համակարգի տեսքով, որն ունի կոլե-
գիալ բնույթի ներհամակարգային կա-
պեր, որոնք տարբերվում են գործադիր
իշխանության ներսում նկատվող կա-
տարողական բնույթի համակարգվա-
ծության պատկերից: Ավելին, օրենսդիր
իշխանության համակարգվածությունն
արտահայտվում է իշխանության միաս-
նական աղբյուրի՝ ժողովրդի, առկայու-
թյամբ և գործունեության ընդհանուր
սկզբունքներով: Ֆեդերատիվ պետու-
թյուններում օրենսդիր իշխանության
ներքին համասեռ համակարգվածու-
թյան պատկերը տեսնում ենք համապե-
տական և տեղական օրենսդիր մարմին-
ների փոխհարաբերությունների նույն
կոլեգիալ համակարգի օրինակով, երբ
համապետական ներկայացուցչական
մարմինը իրավասու չէ լուծարելու ֆե-

դերացիայի սուբյեկտների կամ վարչական միավորի ինքնավար ներկայացուցչական մարմինները [5]:

Օրենսդիր մարմնի ընտրական կամ ներկայացուցչական լինելու բնույթը ներկայանում է օրենսդիր իշխանության հաջորդ կարևոր հատկանիշը: Ներկայացուցչական մարմինները տիրապետում են տվյալ երկրում ժողովրդավարության մակարդակից, գոյություն ունեցող փոխադարձ զսպումների ու հակակշիռների համակարգի պատկերից կախված որոշակի լիազորություններով:

Իշխանությունների տարանջատման ընդհանուր համակարգը չի ենթադրում իշխանությունների տարբեր ձյուղերի առանձնացումը, քանի որ այն ներկայանում է որպես պետական իշխանությունը արտահայտող միասնական իրավաքաղաքական ինստիտուտ [9, c. 130]: Պետական իշխանության միասնականությունը, որն ուղեկցվում է իշխանության ձյուղերի գործառնության թափանցանք, հիմք է դրանց փոխգործողության և փոխկապակցվածության համար:

Օրենսդիր իշխանության լիազորությունները կարող են փոխկապված լինել նաև սահմանադրական դատարանների լիազորությունների հետ: Վերջիններս իրավասու են որոշ օրենքներ հայտարարել ոչ սահմանադրական, ինչի արդյունքում օրենքները նույնպես կորցնում են իրավական ուժը:

Եվ ընդհակառակն, պառլամենտը իր հերթին կարող է իրագործել առանձին գործադիր և դատական գործառնություններ: Երբեմն պառլամենտը փոխարինում է գործադիր իշխանությանը և տիրապետում է որոշակի դատական գործառնություններով: Որոշ երկրներում պառլամենտը լիազորված է մեղադրական եզրակացություն ընդունել և բարձրաստիճան պաշտոնյաներին դատարան հանձնել, իսկ երբեմն էլ՝ դատական գործընթացով դիտարկել իմպիչմենտի դեպքերը:

Ժողովրդավարական սահմանադրությունների համաձայն՝ պառլամենտը

տը հանդես է գալիս որպես պետության բարձրագույն օրենսդիր մարմին, սակայն, դիտարկելով տարբեր երկրների փորձը, տեսնում ենք պառլամենտի իրավասությունների տարբեր արտահայտություններ: Տարբեր են նաև պառլամենտների գործունեության հիմնական սկզբունքներն՝ ըստ նրանց կառուցվածքի: Մեկ ատյանից բաղկացած պառլամենտները գործում են հիմնականում մաժորիտար սկզբունքով, այն դեպքում, երբ երկպալատանի պառլամենտների գործունեությունը բնութագրվում է որպես պառլամենտի երկու ատյանների միջև ձեռքբերված կոնսենսուս [4]:

Օրենսդիր իշխանության կոլեգիալ բնութագիրը, այսպիսով, արտահայտվում է ոչ միայն օրենսդիր մարմնի մագմանդամ կարգավիճակով, այլև բուն պառլամենտի երկաստիճան կառուցվածքով:

Իշխանության ներկայացուցչական իշխանության հիմնարար նշանակությունը իշխանությունների տարանջատման համակարգում պառլամենտի առաջատար դերի նորմատիվային իրագործման մեջ է: Իշխանությունների տարանջատման համակարգային սկզբունքը ուղղված է անձի սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների ապահովմանը, որոնք կարող են երաշխավորվել միայն այդ ձյուղերի փոխկապակցված գործունեության շնորհիվ: Իշխանությունների տարանջատման սկզբունքը նախատեսում է ոչ թե պետական կառավարման երեք ձյուղերի պարզ բաժանումը մեկը մյուսից, այլև՝ այնպիսի պայմանների ստեղծումը, որոնց պարագայում այդ ձյուղերը հակակշիռների և զսպումների համակարգի շնորհիվ փոխադարձաբար կսահմանափակեն որևէ մի իշխանության տարածումը մյուս երկու իշխանությունների նկատմամբ: Օրինակ՝ օրենսդիր իշխանությունը վերահսկում է գործադիր իշխանությանը վերջինիս համար պարտադիր օրենքների ընդունման միջոցով: Պառլամենտը՝

որպես օրենսդիր իշխանությունը կրող մարմին, մարմնավորում է օրենսդիր իշխանության առաջնայնության սկզբունքը:

Ամփոփելով՝ կարելի է եզրակացնել, որ իշխանությունների տարանջատման համակարգում իշխանության օրենսդիր ձյուղը առաջնային է իր բնույթով և ներ-

կայանում է որպես պետության ընտրական մարմինների կոլեգիալ համակարգ, որը կատարում է օրինաստեղծ, ներկայացուցչական և այլ գործառնություններ՝ ըստ տվյալ երկրի պառլամենտի ինստիտուտի և փոխադարձ զսպումների ու հակակշիռների համակարգի արտահայտությունների:

ՊԲԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Հ.Մ. Խաչատրյան, Պառլամենտ և պատգամավոր, Երևան 1994 թ.:
2. Գ. Կոստանյան, Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի սահմանադրաիրավական կարգավիճակը, Երևան, 2005 թ.:
3. Հ.Հ. Հակոբյան, ՀՀ Ազգային ժողովի գործունեության մի քանի հիմնախնդիրների մասին, Երևան, 2005 թ.:
4. Հ.Հ. Հակոբյան, Պառլամենտը և պառլամենտարիզմը Հայաստանի Հանրապետությունում, Երևան, 2007 թ.:
5. Авакьян С.А., Федеральное Собрание – Парламент России, М., 1998.
6. Безруков А.В., Конституционно-правовые аспекты осуществления законодательной власти по обеспечению правопорядка в России: Монография, М., 2015. с. 10 – 48.
7. Даниленко В.И., Современный политологический словарь, М., 2002.
8. Парламентское право России, отв. ред. О.Н. Булаков, М., 2006.
9. Чиркин В.Е., Конституционное право зарубежных стран, М., 1997. с. 130.
10. Эбзеев Б.С., Конституция, власть и свобода в России: опыт синтетического исследования, М., 2014, с. 139 – 140.

РОЛЬ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЙ ВЛАСТИ В СИСТЕМЕ РАЗДЕЛЕНИЯ ВЛАСТЕЙ

БАГРАТ БАГРАТЯН

НАН РА, Институт филологии, социологии и права, отдел политологии, соискатель

Статья представляет исследование роли законодательной власти в системе разделения властей. Характеризуются признаки, которые представляют политологические аспекты деятельности парламента в качестве органа законодательной власти в системе разделения властей. Роль законодательных органов обосновывается процессом развития конституционных механизмов в системе разделения властей.

THE ROLE OF THE LEGISLATIVE POWER IN THE SEPARATION OF POWERS

BAGRAT BAGRATYAN

National Academy of Sciences of the RA, Institute of Philosophy, Sociology and Law, Department of Political Science, Applicant

This article presents the investigation of the role of legislative power in the system of separation of powers. Features presenting political aspects of the Parliament as a legislative body in the system of separation of powers are characterized.

The role of legislative power is based on the process of development of constitutional mechanisms in the system of separation of powers.